

درآمدی بر تصوف

سیطره عرفان و تصوف اسلامی بر شعر فارسی، به‌ویژه از قرن ششم هجری به بعد، مطالعه و تحقیق در مبانی اندیشه عرفانی و تصوف اسلامی را برای پژوهشگران ادبیات ایران الزام‌آور می‌نماید. در چندساله اخیر آثار ارزشمندی درباره شناخت تصوف اسلامی، از استادان بنام عرضه شده است و هر کدام به سهم خود، روشنایی‌هایی بر زوایای تاریک این بخش از تاریخ تفکر اسلامی افکنده‌اند. یکی از آخرین پژوهش‌ها در این زمینه، کتاب *درآمدی بر تصوف* (با عنوان اصلی *Sufism; a short introduction*)، نوشته ویلیام چیتیک است. ویلیام چیتیک در این کتاب می‌کوشد تا به اختصار، تصویری از مبانی اندیشه عرفانی و تصوف اسلامی و آنچه در سنت غربی از آن به «صوفیسم» تعبیر می‌شود، ارائه کند. پیش از این نیز چنین کوششی را دکتر سیدحسین نصر در *آموزه‌های صوفیان؛ از دیروز تا امروز* و مرحوم دکتر عبدالحسین زرین کوب در *ارزش میراث صوفیه و جست‌وجو در تصوف و دنباله جست‌وجو در تصوف* به عمل آورده بودند.

ویلیام چیتیک برای پژوهشگران حوزه مطالعات عرفانی، نامی آشناست. او در زمینه عرفان و تصوف اسلامی، صاحب مطالعه و تحقیق چندین ساله است و به‌ویژه درباره ابن عربی، نظریه‌پرداز بزرگ عرفان اسلامی، مطالعات و پژوهش‌های متعددی ارائه کرده است. ویلیام چیتیک معتقد است که کثرت و تنوع [پژوهش انجام‌شده در زمینه تصوف] به هیچ روی به معنای

- * درآمدی بر تصوف.
- * ویلیام چیتیک، ترجمه محمدرضا رجبی.
- * چاپ اول، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب ۱۳۸۶.

شناخته شدن حقیقت تصوف نیست و چه بسا که همین اطلاعات فراوان، رهن و یا از جهاتی، باعث ابهام‌های بیشتری شده است. به نظر مؤلف، آثار راجع به تصوف دو دسته‌اند: آثاری که به وسیله اندیشمندان و صاحب‌نظران آکادمیک نگاشته شده است، و آثاری که به وسیله دلدادگان به این حوزه به رشته تحریر درآمده است، و این هر دو دسته با اشکال‌ها و کاستی‌هایی روبه‌روست و برای نوآموزان به‌آسانی قابل استفاده نیست. آثار دسته نخست، به‌رغم تخصصی و فنی بودن، به این دلیل قابل استفاده نیستند که نویسندگان آنها غالباً طرح‌های ذهنی خود را بر تصوف تحمیل کرده‌اند، و آثار دسته دوم نیز به این دلیل که نویسندگانشان از منظری جانبدارانه به موضوع نگریسته‌اند، قابل استفاده نیستند.

از این رو، مؤلف از ابتدای کتاب می‌کوشد تا راهی میانه بین روش پیچیده آکادمیک و طرفداری مشتاقانه برگزیند و برای این کار، به سنت عظیم صوفیانه این مجال را می‌دهد تا خود سخن بگوید و نیز به مخاطبان این امکان را می‌دهد که تصوف را در بافت خود بشناسند و بیشتر با روش‌هایی آشنا شوند که تصوف، خود را با آن روش‌ها شناسانده است؛ نه اینکه صرفاً به تفسیرهایی که در دوران معاصر از تصوف شده است، متوسل شوند. از این رو، در این کتاب، به‌ویژه در فصول پایانی، خواننده با ترجمه بخش‌های فراوانی از متون معتبر صوفیانه که همواره بر این سنت اثرگذار بوده‌اند، مواجه می‌شود.

نویسنده کتاب به دلیل نگاشتن آثار متعددی در زمینه عرفان و مقالات فراوانی درباره ابن عربی و مولوی، در میان عرفان‌پژوهان شخصیتی شناخته‌شده است. تسلط وی بر ابعاد سنت اسلامی، در سراسر نوشته‌هایش به خوبی آشکار است. فهم دقیق او از متون غامض عربی و فارسی و توانایی‌اش بر برگردان این معانی به زبان انگلیسی، هر انسان منصفی را به تحسین وامی‌دارد؛ به گونه‌ای که به درستی می‌توان مدعی شد که آثار او توانسته است اعتماد و حسن ظن محققان و عرفان‌پژوهان برجسته را به خود جلب نماید.

ویلیام چیتیک در سال ۱۹۴۳ م در امریکا زاده شد و پس از طی دوره‌های مقدماتی، از دانشگاه بوستون، واقع در اوهایو لیسانس گرفت. در سال ۱۹۶۶ به ایران سفر کرد و در رشته ادبیات فارسی از دانشگاه تهران فارغ‌التحصیل شد. او در طول تحصیل در ایران، از محضر استادانی چون سیدجلال‌الدین

آشتیانی، جلال‌الدین همایی، بدیع‌الزمان فروزانفر، سیدجعفر شهیدی و دیگران بهره‌ها برد. موضوع رساله دکتری او در دانشگاه تهران، تصحیح و انتشار نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص عبدالرحمان جامی بود.

کتاب حاضر شامل یک دیباچه و ۱۰ فصل است. این ده فصل در واقع ده مقاله مستقل بوده که ظاهراً پیش از این، هر کدام به استقلال نوشته شده و اکنون با ویرایش و تنظیم جدید، در قالب کتابی مستقل ارائه شده است. ذیل ده فصل کتاب، مباحث اساسی سنت عرفانی و اندیشه صوفیانه مطالعه شده است: ۱. راه صوفی (بستر اسلامی، سه قلمرو ایمان، شهادتین، رحمت و غضب، مبانی نظری صوفیان، عمل صوفی)؛ ۲. سنت صوفیان (توصیف مقدماتی، گستره نظر و عمل، تصوف در دنیای جدید)؛ ۳. نام و حقیقت (پیام تعالیم صوفیانه، عشق الهی و انسانی، صحوا اسماء)؛ ۴. خودیاری (نفس انسانی، وجه باقی، معرفت نبوی)؛ ۵. ذکر خداوند (ذکر در قرآن و حدیث، ذکر در سنت صوفیان)؛ ۶. راه عشق (خلافت عشق، معشوق حقیقی، دین عاشقان)؛ ۷. رقص مردم (اسماء الهی، سماع ازلی، کمال انسانی، عروج نفس، سماع افلاک، رقص با خداوند)؛ ۸. صور بهجت (رویت خدا، ذکر خداوند، تجلی خداوند)؛ ۹. هبوط آدم (احمد سمعانی، هبوط در قرآن، خلقت، عشق، همت و بصیرت، فقر و نیاز، خشوع، مغفرت)؛ ۱۰. تناقض‌نمایی حجاب (مانع، حجاب در نگاه نفی و ابن عربی، حجاب به مثابه وجه).

در سرتاسر کتاب، استنادهایی به قرآن و حدیث و نیز متون و منابع درجه اول تصوف و عرفان اسلامی به چشم می‌خورد؛ از جمله: لویح جامی، مثنوی مولانا، مصباح‌الهدایه عزالدین کاشانی، گلشن راز شیخ محمود شبستری، فیه ما فیه مولانا، مشکاة الأنوار، فتوحات مکیه ابن عربی، مفتاح الفلاح، احیاء علوم‌الدین، مرصاد العباد، تذکرة الاولیاء عطار، مشرب الأرواح روزبهان، کلیات شمس، دیوان اشعار جامی، لمعات عراقی، نقد النصوص فی شرح نقش الفصوص، رساله القدس، فصوص الحکم ابن عربی، معارف بهاء‌ولد، روح الأرواح فی شرح اسماء الملک الفتاح، اللمع، التعرف لمذهب اهل التصوف، کشف‌المحجوب هجویری، کشف‌الاسرار میبدی، دیوان سنایی غزنوی، دیوان حافظ.

ترجمه کتاب، نسبتاً روان است و مترجم به‌خوبی از عهده آن برآمده است. ترجمه فارسی کتاب، دارای یک واژه‌نامه مختصر انگلیسی-فارسی و یک نمایه است و جای یک کتاب‌شناسی در آن خالی است.